

مولفین : گوهر موسوی ساداتی (ناحیه ۴) ، موسی پیری ، ستار پیری ، مهناز حسینی (ناحیه ۲ تبریز)

درس دوم پایه های آوایی ناهمسان

وزن در شعر یا همسان است یا ناهمسان. همسان دو نوع است یا تک لختی است یا دو لختی.

همسان تک لختی یعنی وزنی که در آن یک رکن، چندین بار تکرار می شود. مانند:

۱: فعولن فعولن فعولن فعولن

۲: مستفعَلن مستفعَلن مستفعَلن مستفعَلن

۳: مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن

همسان دو لختی یعنی وزنی که در آن دو رکن، چندین بار تکرار می شود. مانند:

۱: مفعولُ فاعلاتن مفعولُ فاعلاتن یا مستفعَلن فعولن مستفعَلن فعولن

۲: مفعول مفاعیلن مفعول مفاعیلن یا مستفعَلُ مفعولن مستفعَلُ مفعولن

۳: مفتعلن فاعلن مفتعلن فاعلن

اما وزن ناهمسان یعنی وزنی که در آن چندین رکن متفاوت پشت سر هم می آیند. مانند:

۱: فاعلاتن مفاعِلن فاعلن

۲: مفعول فاعلاتُ مفاعیلن

۳: مفعولُ فاعلاتُ مفاعیلُ فاعلن

۴: مفتعلن فاعلاتُ مفتعلن فع

اگر به صورت ساده مثال بیاوریم، این گونه خواهد بود:

همسان تک لختی = (الف الف الف الف) یا (الف الف الف)

توجه: در این گونه وزن، ممکن است رکن پایانی متفاوت باشد.

همسان دو لختی = (الف ب ، الف ب)

توجه: در این وزن، نباید رکن پایانی متفاوت باشد.

ناهمسان = (الف ب ج د) یا (الف ب ج)

در کتاب فنون ادبی یازدهم با وزن‌های همسان آشنا شدیم و دیدیم که برخی از اشعار وزن همسان تک لختی یا وزن همسان دولختی دارند. در وزن همسان تک لختی یک رکن چندین بار تکرار می‌شود. مثلاً در بیت زیر:

بمیر ای دوست پیش از مرگ اگر می‌زندگی خواهی که ادریس از چنین مردن بهشتی گشت پیش از ما

پایه‌های آوایی	ب می ری دو ک اد ری سز	ست پی شز مر چ نین مردن	گ گر می زن ب هش تی گش	د گی خا هی ت پی شز ما
خوشه‌های هجایی	U - - -	U - - -	U - - -	U - - -
وزن واژه‌ها (ارکان عروضی)	مفاعیلن	مفاعیلن	مفاعیلن	مفاعیلن

چنان که می‌بینیم پس از خوانش درست بیت و درک موسیقی و آهنگ آن، مرز پایه‌ها را مشخص کردیم و دریافتیم که اگر ما پایه‌ها را ۴ تا ۴ تا مشخص کنیم به چیشی منظم دست می‌یابیم و می‌بینیم که (مفاعیلن) ۴ بار تکرار شده است.

همچنین در بیت زیر نیز با تقسیم بندی ۳ تا ۳ تا به چیشی درست دست می‌یابیم.

کسی با او نه و او با همه کس نماند هیچ کس او ماند و بس

پایه‌های آوایی	ک سی با او ن ما ند هی	ن و او با چ کس او ما	ه م کس ن د بس
خوشه‌های هجایی	U - - -	U - - -	U - - -
وزن واژه‌ها (ارکان عروضی)	مفاعیلن	مفاعیلن	فعولن

در بیت زیر نیز با تقسیم بندی ۴ تا ۴ تا، می‌توانیم به چیشی درست دست یابیم.

گهی از بهر او خوابش رمیده گهی خارش به دست اندر خلیده

پایه‌های آوایی	گ هی از به گ هی خا رش	ر او خا بش ب دس تن در	ر می د* خ لی د
خوشه‌های هجایی	U - - -	U - - -	U - - -
وزن واژه‌ها (ارکان عروضی)	مفاعیلن	مفاعیلن	فعولن

* هجای پایانی تمام مصراع‌ها، همیشه، بلند (-) حساب می‌شوند.

بعضی بیت‌ها را می‌توانیم با چیش ۳ تا ۴ تا به پایه‌های آوایی منظم تقسیم بندی کنیم.

هان ای دل عبرت بین، از دیده عبر کن هان ایوان مدائن را آینه عبرت دان

پایه های آوایی	ها نی د ای وان	ل عب رت بین م دا ئن را	از دی د آ بی ن	ع بر کن هان ی عب رت دان
خوشه های هجایی	U - -	- - - U	U - -	- - - U
وزن واژه ها (ارکان عروضی)	مفعول	مفاعیلن	مفعول	مفاعیلن

چنانکه می بینیم در بیت بالا با تقسیم بندی ۳ تا ۴ تا به چینی درست، دست می یابیم. حتی می توانیم همین بیت را با چینش ۴ تا ۳ تا به پایه های آوایی منظم تقسیم بندی کنیم.

پایه های آوایی	ها نی د ل ای وان م	ع ب رت بین دا ئن را	از دی د ع آ بی ن ی	ع بر کن هان ع ب رت دان
خوشه های هجایی	U U - -	- - - -	U U - -	- - - -
وزن واژه ها (ارکان عروضی)	مستفعل	مفعولن	مستفعل	مفعولن

توجه :

این گونه ابیات را که به دو صورت می توانیم تقسیم بندی کنیم، (**دو وزنی**) می گویند. هر دو وزن در این گونه بیت ها درست است.

پس **☆اوزان همسان**: از تکراریکناخت یک پایه آوایی به وجود می آیند.

مثل تکرار وزن واژه یا رکن **+** فاعولن فاعولن فاعولن فاعولن

در این وزن واژه ها امکان دارد ۱هجایا ۲هجایا حتی ۳هجایا از آخر آن وزن واژه ها بیفتند؛ ولی باز هم به این نوع وزن واژه ها اوزان همسان یا تکراری می گویند. **مثال**: فاعلاتن فاعلاتن فاعلاتن فاعلن

• انواع اوزان همسان یا تکراری

۱- فاعولن ۲- مفاعیلن ۳- مستفعلن ۴- فاعلاتن ۵- مفتعلن ۶- فاعلاتن ۷- مفاعیلن

نکته: به اوزان همسان یا تکراری، وزن واژه های تک پایه ای نیز می گویند.

اوزان همسان دولختی از تکرار متناوب دورکن حاصل میشوند .

• چهار نوع اوزان همسان دولختی

۱- مفعول- فاعلاتن (مستعلن فاعولن) ۲- مفعول- مفاعیلن (مستفعلن فاعولن)

۳- مفتعلن- فاعلن ۴- مفتعلن- مفاعیلن

☆ اوزان ناهمسان:

وزن های شعر فارسی همیشه همسان نیستند گاه اشعار موزون و آهنگین از کنار هم قرار گرفتن پایه های آوایی متفاوت ایجاد می شوند یعنی ؛ وزن واژه ها ناهمگون و غیر تکراری دارند. به این نوع وزن واژه ها اوزان ناهمسان می گویند.

توجه : برای رسیدن به وزن عروضی یک بیت پس از تقطیع هجایی از طریق شنیداری و توجه به آهنگ و موسیقی بیت، وزن آن را مشخص می کنیم اما اگر از این طریق به وزن بیت نرسیدیم:

ابتدا هجاهای بیت را بر اساس اوزان همسان تک پایه ای که از تکرار منظم یک رکن خاص مثلاً (فاعلاتن، مفاعیلن، مستفعلن و...) ساخته می شوند به خوشه های هجایی ۴ تا ۴ تا ۳ تا ۳ تا تقسیم بندی می کنیم.

دوم: اگر با این تقسیم بندی، وزن بیت به صورت همسان تک پایه ای حاصل نشد؛ در این صورت وزن بیت را بر اساس نظم اوزان همسان دولختی (دوری) می سنجم تا یکی از وزن های همسان دولختی حاصل شود.

سوم: اگر نظم برش های آوایی با این معیارها ممکن نبود و وزن بیت با این تقسیم بندی هم حاصل نشد، نتیجه می گیریم که بیت در یکی از وزن های ناهمسان سروده شده و پایه ها و ارکان عروضی آن را باید بر اساس وزن های ناهمسان مشخص کنیم.

تشخیص پایه های آوایی ناهمسان کمی مشکل است. چرا که با چینی منظم سر و کار نداریم. بلکه با چینی نامنظم رو به رو هستیم. **برای به دست آوردن پایه های آوایی ناهمسان، بهترین و درست ترین کار، تمرین زیاد و تقویت حافظه شنیداری** است. دانش آموزان عزیز باید توجه داشته باشند که برای پیدا کردن وزن بیت، در مرحله اول، **خوانش درست و صحیح** آن اهمیت زیادی دارد. مرحله بعدی، توجه به ریتم و آهنگ آن است. ما باید آنقدر تمرین و تکرار داشته باشیم تا درک و دریافت وزن شعر، ملکه ذهنمان شود.

این اوزان با این که ناهمسان هستند اما دلنشین و گوش نواز هستند. پایه های آوایی ناهمسان، غیر تکراری و نامنظم هستند و از ارکان متنوعی تشکیل می شوند. یعنی فقط از تکرار یک رکن پدید نمی آیند. لذا چنان که گفته شد برای مشخص کردن پایه های آوایی یک بیت

ابتدا هجاهای آن را ۴ تا ۴ تا یا ۳ تا ۳ تا یا ۴ تا ۴ تا یا ۳ تا ۳ تا، یا ۳ تا ۴ تا جدا می کنیم اگر با این تقسیم بندی، وزن بیت به صورت همسان (تک لختی یا دو لختی) حاصل نشد، نتیجه می گیریم که وزن بیت ناهمسان است. چنان که در بیت زیر می بینیم :

درد عشقی کشیده ام که می پرس زهر هجری چشیده ام که می پرس

پایه های آوایی	در دِ عَش قی	کِ شِی دِ ام	کِ مِ پِرس
زهرِ هجری	زِه رِ هِج رِی	چِ شِی دِ ام	کِ مِ پِرس
خوشه های هجایی	- U -	- U - U	- U U
وزن واژه ها (ارکان عروضی)	فاعلاتن	مفاعیلن	فَعْلَن

توجه : در وزن های ناهمسان نیز، برخی ابیات را می توانیم به دو وزن متفاوت تقسیم بندی کنیم.

چنان که بیت زیر را می توانیم هم با وزن (مفعولُ فاعلاتُ مفاعیلُ فاعلن) و هم با وزن (مستفعلن مفاعلُ مستفعلن فَعْل) بخوانیم.

ای آفتاب حسن برون آدمی ز ابر کان چهره مشعشع تابانم آرزوست

پایه های آوایی	ای آ ف	تا ب حُ س ن	بُ ر و نا دَ	می ز ابر
خوشه های هجایی	U - -	U - U -	U - - U	ما رِ زوست
وزن واژه ها (ارکان عروضی)	مفعولُ	فاعلاتُ	مفاعیلُ	فاعلن

به بیت زیر توجه کنید.

هنگام سپیده دم خروس سحری دانی ز چه رو همی کند نوحه گری؟

پایه های آوایی	هِن گام	سِ پی دِ دم	خُ ر و سِ سَ حَ ری	حَ ری
خوشه های هجایی	U - -	U - U -	U - - U	U -
وزن واژه ها (ارکان عروضی)	مفعولُ	مفاعِلن	مفاعیلُ	فَعْل

مفعولُ مفاعِلن مفاعیلُ فَعْل یا مستفعلُ فاعلاتُ مستفعلُ فَع

پایه های آوایی	هِن گام سِ	پی دِ دم خُ	رو سِ سِ حَ ری	حَ ری
خوشه های هجایی	U U - -	U - U -	U U - -	-
وزن واژه ها (ارکان عروضی)	مستفعلُ	فاعلاتُ	مستفعلُ	فَع

همه در خورد رای و قیمت خویش از تو خواهند و من تو را خواهم

(* در این هجا، اختیار شاعری ابدال صورت گرفته است.)

پایه های آوایی	هَم در خُر	د را ی قی	مَ ت خیش	مَ ت خیش
خوشه های هجایی	U - -	U - U -	U U - -	U U - -
وزن واژه ها (ارکان عروضی)	فاعلاتن	مفاعِلن	فَعِلن	فَعِلن

چنان که می بینید با تقسیم بندی ۴ تا ۴ تا ۳ تا به وزن ناهمسان بیت دست یافته ایم.

توجه : در تعیین مرز پایه ها و نیز دسته بندی هجاها، گاهی به بیتی برمی خوریم که می توانیم آن را هم به صورت همسان و هم به صورت ناهمسان تقسیم بندی کنیم. در این گونه بیت ها، نظم همسان بر چینش و دسته بندی ناهمسان ترجیح دارد. مانند بیت زیر :

چون جام شفق موج زند خون به دل من با این همه دور از تو مرا چهره زردی است

پایه های آوایی	چُنْ جَا مِ شَ با این هَمِ	فَق مَوْجِ زَ دو رَزَتْ مَ	نَد خُونِ بِ دِ رَا چِه رِ یِ	لِ مَن زُر دِیَسْت
خوشه های هجایی	U U - -	U U - -	U U - -	- -
وزن واژه ها (ارکان عروضی)	مستفعلُ	مستفعلُ	مستفعلُ	مستف

پایه های آوایی	چُنْ جَا مِ شَ با این هَمِ	شَ فَق مَوْجِ مِ دو رَزَتْ	زَ نَد خُونِ بِ مَ رَا چِه رِ	دِ لِ مَن یِ زُر دِیَسْت
خوشه های هجایی	U - -	U - - U	U - - U	U - -
وزن واژه ها (ارکان عروضی)	مفعولُ	مفاعیلُ	مفاعیلُ	فعولن

پس دیدید که بیت را به صورت ناهمسان نیز می توان تقسیم بندی کرد.

در این گونه بیت ها وزن همسان بهتر از وزن ناهمسان است چرا که نظم همسان ، وزن بیت را بهتر نشان می دهد.

همچنین بیت زیر نیز این گونه است.

تا رفت مرا از نظر آن چشم جهان بین کس واقف ما نیست که از دیده چه ها رفت

پایه های آوایی	تَا رَفَتْ کَسِ وَا قِ	مَ رَا اَز نَ فِ مَآ نِی سَتِ	ظَ رَانَ چِشِّ مِ کِ اَز دِیِ دِ	جَ هَانَ بَیْنِ چِ هَا رَفَتْ
خوشه های هجایی	U - -	U - - U	U - - U	U - -
وزن واژه ها (ارکان عروضی)	مفعولُ	مفاعیلُ	مفاعیلُ	فعولن

مفعولُ مفاعیلُ مفاعیلُ فعولن یا مستفعلُ مستفعلُ مستفعلُ مستف

پایه های آوایی	تَا رَفَتْ مِ کَسِ وَا قِ فِ	مَ رَا اَز نَ ظَ مَآ نِی سَتِ کِ	رَانَ چِشِّ مِ جَ اَز دِیِ دِ چِ	هَانَ بَیْنِ هَا رَفَتْ
خوشه های هجایی	U U - -	U U - -	U U - -	- -
وزن واژه ها (ارکان عروضی)	مستفعلُ	مستفعلُ	مستفعلُ	مستف

درک خوش آهنگی و دل نشینی موسیقی شعر، به تربیت هوش موسیقایی و حافظه شنیداری ما وابسته است.

در ادامه به **پراکاربردترین اوزان ناهمسان** اشاره می کنیم.

الف : وزن‌های ناهمسان چهار رکنی :

۱ : مفاعِلن فَعَلاتِن مفاعِلن فَعِلن (- U U ، - U - U ، - - U U ، - U - U)

مگر حلال نباشد که بندگان ملوک
ز خیل خانه برانند بی نوایی را

اگر تو در فکنی در میان شهر نقاب
هزار مومن مخلص در افکنی به عقاب

۲ : مفعِلن فاعلاتُ مفعِلن فَع (- ، - U U - ، U - U - ، - U U -)

اکبر و اعظم خدای عالم و آدم
صورت خوب آفرید و سیرت زیبا

توبه کند مردم از گناه به شعبان
در رمضان نیز چشم های تو مست است

۳ : مفعولُ فاعلاتُ مفاعیلُ فاعِلن (- U - ، U - - U ، U - U - ، U - -)

یا : مستفعِلن مفاعلُ مستفعِلن فَعَل (- U ، - U - - ، U U - U ، - U - -)

گر ماه من بر افکند از رخ نقاب را
بُرقع فرو هلد به جمال آفتاب را

رفتیم اگر ملول شدی از نشست ما
فرمای خدمتی که بر آید ز دست ما

۴ : مفعولُ مفاعیلُ مفاعیلُ فَعولن (- - U ، U - - U ، U - - U ، U - -)

(توجه : این وزن را می‌توان به شکل همسان نیز تقسیم‌بندی کرد.)

مستفعِلُ مستفعِلُ مستفعِلُ مستف (- - ، U U - - ، U U - - ، U U - -)

ابلیس شبی رفت به بالین جوانی
آراسته با وضع مهیبی سر و تن را

دیگر نشدیدم چنین فتنه که برخاست
از خانه برون آمد و بازار بیاراست

ب : وزن‌های ناهمسان سه رکنی :

۱ : فَعلاتِن مفاعِلن فَعِلن (- U U ، - U - U ، - - U U)

نه چنان در کمند پیچیدی
که مخلص شود گرفتارت

عیب یاران و دوستان هنر است
سخن دشمنان نه معتبر است

۲ : مفعولُ مفاعِلن مفاعیلن (- - - U ، - U - U ، U - -)

یا : مستفعِلُ فاعلاتُ مفعولن (- - - ، U - U - ، U U - -)

از کرده خویشتن پشیمانم
جز توبه ره دگر نمی دانم

ای مرهم ریش و مونس جانم
چندین به مفارقت مرنجانم

۳: مفعولُ مفاعِلنُ فَعولن (-- U , - U - U , U --)

یا: مستفعلُ فاعلاتُ فَع لن (-- , U - U - , U U --)

ما را همه شب نمی برد خواب ای خفته روزگار دریاب

دیر آمدی ای نگار سرمست زودت ندهیم دامن از دست

۴: مفعولُ فاعلاتُ مفاعیلن (--- U , U - U - , U --)

یا: مستفعلنُ مفاعِلُ مفعولن (--- , U U - U , - U --)

بر اضطراب و وحشت من خندد تک ضربه های ساعت دیواری

ای دل عبث مخور غم دنیا را فکرت مکن نیامده فردا را

خودارزیایی: باخوانش درست بیت ها و درک پایه های آوایی هر بیت ، مشخص کنید که وزن کدام بیت همسان و کدام ناهمسان است ؟

الف) آب زیند راه را هین که نگار می رسد مژده دهید باغ را بوی بهار می رسد ◀ همسان دولختی

پایه های آوایی	آ ب زَ نِی	د ر ا ه ر ا	هین ک ن گ ا	ر می رِ س د
مژ د دِ هِی	د ب ا غ ر ا	بوی بَ ه ا	ر می رِ س د	
خوشه های هجایی	- U U -	- U - U	- U U -	- U - U
وزن واژه ها (ارکان عروضی)	مفتعلن	مفاعِلن	مفتعلن	مفاعِلن

ب) دلم سر به هامون رها می پسندد سرم بالش از صخره ها می پسندد ◀ همسان تک لختی

پایه های آوایی	د ک م سُر	ب ه ا مون	ر ه ا می	پ س ن دَد
س ر م با	ل ش ز صَخ	ر ه ا می	پ س ن دَد	
خوشه های هجایی	- - U	- - U	- - U	- - U
وزن واژه ها (ارکان عروضی)	فَعولن	فَعولن	فَعولن	فَعولن

پ) باز این چه شورش است که در خلق عالم است؟ باز این چه نوحه و چه عزا و چه ماتم است؟ ◀ ناهمسان

پایه های آوایی	با زین چ	شو ر شَس ت	ک در خَل قِ	ع ا ل مَس ت
با زین چ	نوح وُ چ	ع ز ا وُ چ	م ا ت مَس ت	
خوشه های هجایی	U - -	U - U -	U - - U	- U -
وزن واژه ها (ارکان عروضی)	مفعولُ	فاعلاتُ	مفاعیلُ	فاعِلن

☆ پایه های این بیت را می توان به صورت **مستفعلن مفاعِلُ مستفعلن فعل** هم مشخص کرد. (دو نوع برش)

ت) گشته ام در جهان و آخر کار **دلبری برگزیده ام که می پرس** ◀ ناهمسان

پایه های آوایی	گش ت ام دَر	جَ ها نُ آ	خِ ر کار
دل بَ ری بَر	گُ زی د ام	ک م پرس	
خوشه های هجایی	- U -	- U - U	- U U
وزن واژه ها (ارکان عروضی)	فاعلاتن	مفاعِلن	فَعِلن

ث) **دل نیست کبوتر که چو برخاست نشیند** از گوشه بامی که پریدیم، پریدیم

پایه های آوایی	دل نی ست کَ	بو تَر ک چُ	بَر خا ست ن	شی ند
از گو شِ ی	با می ک پَ	ری دی م پَ	ری دی م پَ	ری دیم
خوشه های هجایی	- U U -	- U U -	- U U -	- -
وزن واژه ها (ارکان عروضی)	مستفعلُ	مستفعلُ	مستفعلُ	مستف

◀ این بیت در دو وزن همسان و ناهمسان است. در این گونه بیت ها وزن همسان بهتر است.

پایه های آوایی	دل نی ست کَ	بو تَر ک چُ	بَر خا ست ن	شی ند
از گو شِ ی	با می ک پَ	ری دی م پَ	ری دی م پَ	ری دیم
خوشه های هجایی	- U U -	- U U -	- U U -	- -
وزن واژه ها (ارکان عروضی)	مستفعلُ	مستفعلُ	مستفعلُ	مستف

ج) **شفای این دل بیمار جز لقای تو نیست** **طیب جان خرابم کسی و رای تو نیست** ◀ ناهمسان

پایه های آوایی	شِ فا ی این	د لِ بی ما	ر جز لِ قا	ی تُ نیست
طَ بی بِ جا	نِ خِ را بَم	کَ سی وَ را	ی تُ نیست	
خوشه های هجایی	- U - U	- - U U	- U - U	- U U
وزن واژه ها (ارکان عروضی)	مفاعِلن	فاعلاتن	مفاعِلن	فَعِلن

۲- بیت های زیر را تقطیع هجایی کنید و مرز پایه های آوایی هر بیت را مشخص کنید.

راستان در جهان قوی دستند

الف) راستی کن که راستان رستند

پایه های آوایی	را س تی کن	ک را س تان	رَس تند
	را س تان دَر	جَ هان قَ وی	دَس تند
خوشه های هجایی	- U - -	- U - U	- -
وزن واژه ها (ارکان عروضی)	فاعلاتن	مفاعِلن	فَعِلن

هزاران آفرین بر جان پاکش

ب) محمد کآفرینش هست خاکش

پایه های آوایی	مُ حَم مَد کا	فَ رِ نَش هَس	ت خا کَش
	هَ زَا ران آ	فَ رین بَر جا	ن پا کَش
خوشه های هجایی	- U - -	- U - -	- U - -
وزن واژه ها (ارکان عروضی)	مفاعیلن	مفاعیلن	فَعولن

پ) با آنکه جیب و جام من از مال و می تهی است

ما را فراغتی است که جمشید جم نداشت

پایه های آوایی	با آن ک	جی بُ جا م	م نَز ما لُ	می تُ هیست
	ما را فَ	را غَ تی ست	ک جَم شی د	جم نَ داشت
خوشه های هجایی	- U - -	- U - U	- U - -	- U - -
وزن واژه ها (ارکان عروضی)	مفعولُ	فاعلاتُ	مفاعیلُ	فاعلن

از دل مؤمن کند به مجمره اسپند

ت) آتش حبّ الوطن چو شعله فروزد

پایه های آوایی	ا تَ ش حُب	بُل وَ طَن چُ	شُع ل فُ رو	زد
	از د لِ مؤ	مِن کُ نَد ب	مِج مَ رِ اس	پَند
خوشه های هجایی	- U U -	- U - U	- U U -	-
وزن واژه ها (ارکان عروضی)	مفتعلن	فاعلاتُ	مفتعلن	فَع

۳- کدام بیت ها دو به دو از نظر وزن باهم یکسان اند؟

ابتدا باید سعی کنیم به کمک حافظه شنیداری، وزن ابیات را دریابیم. اگر از آن طریق میسر نشد، باید ابیات را تقطیع هجایی کنیم و بیت های هم وزن را مشخص سازیم. (بعد از تقطیع و تعیین وزن بیت ها، خواهیم دید که: بیت الف با ت و بیت ب با پ هم وزن هستند).

الف) چو بشنوی سخن اهل دل، مگو که خطاست

ب) سخن شناس نه ای، جان من، خطا اینجاست

پایه های آوایی	چُ بِشَ نَ وی سُ خَنَ شِ نا	سُ خَ نَ * آه س نَ ای جا	لِ دَلِ مَ گو نَ مَنَ خَ طا	کِ خَ طاست* این جاست*
خوشه های هجایی	- U - U	- - U U	- U - U	- U U
وزن واژه ها (ارکان عروضی)	مفاعِلن	فَعَلاتن	مفاعِلن	فَعِلن

* در این هجاها اختیار شاعری صورت گرفته است.

(ب) جانا نظری که ناتوانم بخشا که به لب رسید جانم

پایه های آوایی	جا نا نَ ظَ بِخِ شَا کِ بَ	ری کِ نا تَ لَبِ رَ سی دِ	وا نم جانم
خوشه های هجایی	- U U - -	- U - U -	- -
وزن واژه ها (ارکان عروضی)	مستفَعَلُ	فَاعِلاتُ	فَع لَن

(پ) برداشته دل ز کار او بخت در ماند پدر به کار او سخت

پایه های آوایی	بِر دا شِ تَ دِر ما نَدِ پَ	دَلِ زِ کَا رِ دِر بَ کَا رِ	او بخت او سخت
خوشه های هجایی	- U U - -	- U - U -	- -
وزن واژه ها (ارکان عروضی)	مستفَعَلُ	فَاعِلاتُ	فَع لَن

(ت) بیا به خانه آلاله هاسری بز نیم ز داغ بادل خود حرف دیگری بز نیم

پایه های آوایی	بِ یا بِ خَا زِ دا غِ با	نِ یِ آ لَا دِ لِ خُدِ حَر	لِ ها سَ رِ فِ دِی گَ رِ	بِ زَ نِیم بِ زَ نِیم
خوشه های هجایی	- U - U	- - U U	- U - U	- U U
وزن واژه ها (ارکان عروضی)	مفاعِلن	فَعَلاتن	مفاعِلن	فَعِلن

۴- نشانه های هجایی بیت های زیر را به صورت برش بز نیم؛ پس از تعیین پایه های آوایی، وزن هر یک را بنویسید.

(الف) همّت طلب از باطن پیران سحر خیز زیرا که یکی را ز دو عالم طلبیدند

پایه های آوایی	هم مت طَ لَ	بَ زَ با طَ نَ	پِی را نَ سَ	حَرَ خِیز
	زِی را کِ یِ	کِی را زِ دُ	عَا لَمَ طَ لَ	بِی دَند
خوشه های هجایی	U U - -	U U - -	U U - -	- -
وزن واژه ها (ارکان عروضی)	مستفعلُ	مستفعلُ	مستفعلُ	مستف

پایه های آوایی	هم مت طَ	لَ بَ زَ با طَ	نَ پِی را نَ	سَ حَرَ خِیز
	زِی را کِ	یِ کِی را زِ	دُ عَا لَمَ طَ	لَ بِی دَند
خوشه های هجایی	U - -	U - - U	U - - U	- - U
وزن واژه ها (ارکان عروضی)	مفعولُ	مفاعیلُ	مفاعیلُ	فعولن

ب) کشتی شکستگانیم، ای باد شرطه بر خیز باشد که بازبینیم دیدار آشنا را

پایه های آوایی	کَش تِی شِ کَس	تِ گَا نِیم	اِی با دِ شُر	طِ بَر خِیز
	با شَد کِ با	زِ بِی نِیم	دِی دَا رِ آ	شِ نَا را
خوشه های هجایی	U - -	U - -	U - -	U - -
وزن واژه ها (ارکان عروضی)	مستفعلنُ	فعولنُ	مستفعلنُ	فعولنُ

پایه های آوایی	کَش تِی شِ	کَس تِ گَا نِیم	اِی با دِ	شُر طِ بَر خِیز
	با شَد کِ	با زِ بِی نِیم	دِی دَا رِ	آ شِ نَا را
خوشه های هجایی	U - -	U - -	U - -	U - -
وزن واژه ها (ارکان عروضی)	مفعولُ	فاعلاتنُ	مفعولُ	فاعلاتنُ

ب) ای سرو بلند قامت دوست وِه وِه که شمایلِت چه نیکوست!

پایه های آوایی	اِی سَرو بَ	کَن دِ قَا مَ	تِ دُوست	دُوست
	وَه وَه کِ شَ	مَا یِ لَ تِ چِ	نِی کُوست	نِی کُوست
خوشه های هجایی	U U - -	U - U -	U - -	- -
وزن واژه ها (ارکان عروضی)	مستفعلُ	فاعلاتنُ	فاعلاتنُ	فع لن

پایه های آوایی	ای سر و وه وه ک	بُ ل ن د قا شَ ما یِ کت	مَ ت دوست چ نی کوست
خوشه های هجایی	U - -	- U - U	- - U
وزن واژه ها (ارکان عروضی)	مفعول	مفاعِلن	فعولن

ت) لبخند تو خلاصه خوبی ها است لختی بخند، خنده گل زیبا است

پایه های آوایی	لب خن د لخ تی ب	تُ خُ لا صِ خن د خن د	یِ خو بی هاست تُ زی باست
خوشه های هجایی	U - -	U - U -	- - - U
وزن واژه ها (ارکان عروضی)	مفعول	فاعلات	مفاعِلن

پایه های آوایی	لب خن د لخ تی ب	خُ لا صِ ی د خن د ی	خو بی هاست تُ زی باست
خوشه های هجایی	- U - -	U U - U	- - -
وزن واژه ها (ارکان عروضی)	مستفعلن	مفاعل	مفعولن

۵- بیت ادیب الممالک را در خود ارزیابی شماره ی ۲ از نظر قلمرو فکری تحلیل کنید.

وقتی عشق به وطن بر دل و جان انسان اثر بگذارد سراسر وجودش دگرگون می شود . بیت اشاره به وطن دوستی (حب الوطن) دارد.

مفهوم: اشاره به اینکه هر کس ایمان داشته باشد دوستدار وطن نیز هست. / قرابت معنای با:

کمندجذبه حب الوطن ازوادی غربت به دریا همچوسیل خوشخرام آورد مستان را

سوالات نهایی

۱- برای هر یک از ابیات زیر ، یکی از وزن های داخل کمانک را انتخاب کنید. (همسان یک پایه ای - ناهمسان - همسان دولختی)

الف) پیش کمان ابرویش لابه همی کنم ولی گوش کشیده است از ان گوش به من نمی کند

ب) نسیم صبح را گفتم که با او جانبی داری کز آن جانب که او باشد ، صبا عنبر فشان آید

ج) در دام فتاده آهوئی چند محکم شده دست و پای در بند